

اعتبار اسناد الکترونیک در دعاوی خانوادگی

سارا نژادمهر^۱

چکیده

قانون تجارت الکترونیکی (۱۳۸۲) و حتی قانون جرایم رایانه‌ای (۱۳۸۹)، اصل اعتبار اسناد الکترونیک را تأیید کرده و مشکلی از این لحاظ در استناد به این‌گونه ادله نیست. با عنایت به اینکه در عصر حاضر داده‌های مندرج در اینترنت و دنیای مجازی در صورتی که صحت انتساب آنها به اشخاص حقیقی یا حقوقی اثبات شود، می‌تواند به‌عنوان ادله در دعاوی مطرح شود. با توجه به رشد روزافزون جایگاه فناوری در زندگی افراد و شکل‌گیری مراوده‌های فراوان در بستر فضای مجازی، این روزها استناد کردن به مراوده‌ها و گفتگوهایی که در قالب فضای مجازی صورت می‌گیرد، در زمینه‌های حقوقی هم مورد توجه قرار گرفته و از لحاظ قانونی هم می‌توان به آنها استناد کرد. با وجود آنکه ماهیت دلیل الکترونیک متفاوت از دلیل سنتی است، می‌توان با به‌کارگیری روش‌های فنی، عناصری را که قانون برای اعتبار دلیل لازم می‌داند، در دلایل الکترونیک تأمین کرد. به همین جهت، قانون تجارت الکترونیک، ضمن برابر شمردن داده‌پیام و امضای الکترونیکی با نوشته و امضای سنتی، دلایل الکترونیک را به‌عنوان نوعی جدید از دلیل معتبر تلقی کرده و واجد ارزش اثباتی می‌داند. قطعاً چنین دلایلی در مبحث دعاوی خانواده نیز وارد و قابل قبول بوده و در مقام اثباتی قرار می‌گیرد. چه در استناد به نماگرفت (اسکرین‌شات) و قانون ادله الکترونیک معنی در انواع دعاوی دیده نشده است.

کلیدواژه‌ها

سند الکترونیک، ادله الکترونیک، دلیل اثباتی، نماگرفت (اسکرین‌شات)، دعاوی خانواده.

۱- کارشناسی ارشد حقوق خصوصی و کارآموز وکالت

مقدمه

با گذشت بیش از ۶۰ سال از ظهور رایانه و به‌ویژه رواج عمومی آن و با فراگیر شدن اینترنت در ۱۵ سال اخیر، هنوز مسائل حقوقی مربوط به اعتبارسنجی اسناد یا سوابق رایانه‌ای از حوزه بحث‌های روز حقوق‌دانان خارج نشده است. امروزه گستردگی روابط و مراوده‌های تجاری بین‌المللی موجب صدور اسناد تجاری و در نتیجه گردش این اسناد در سطح بین‌المللی شده است. اسناد الکترونیکی در اروپا، آمریکا و حتی آسیا رایج شده و مشکلات ناشی از سند کاغذی را تا حدودی از بین برده است. قواعد تجارت به‌طور سریع براساس عرف تجاری مثل اصلاحات بین‌المللی بازرگانی، از اسناد وصولی بانکی، اعتبارات اسنادی که ساخته و پرداخته مؤسسه‌های بین‌المللی می‌باشد، استفاده می‌کند. فناوری اطلاعات و ارتباطات به نحو زیادی با زندگی بشری آمیخته شده که تصور نبودن آن بسیار مشکل است. گسترش تجارت الکترونیک در دنیا باعث شد تا قانونی تحت عنوان تجارت الکترونیک تصویب شود. افزایش مبادله‌های الکترونیکی در دنیا به‌سرعت در حال افزایش است که به‌تبع آن نیاز به تحول مقررات خصوصی است. قانون تجارت الکترونیک شامل شش فصل است که به قلمرو قواعد عمومی، جرایم و مجازات‌ها و احکام مربوط به آن پرداخته است. افزایش مبادله‌های بین‌المللی باعث شد تا نیاز به تغییر در مقررات حقوق ایجاد شود. تجارت الکترونیک در ابتدا این معنی را به ذهن می‌رساند که مفاهیم ساده از طریق رمزنگاری و شماره‌ای با رایانه و فناوری، بتوان از یک نقطه به نقطه دیگر انتقال داد (معمدنژاد، ۱۳۴۳). به‌عبارت‌دیگر، انعقاد قرارداد که از طریق رایانه و امضای دیجیتالی انجام می‌شود که به حذف اسناد کاغذی کمک بسیاری کرده است. از نکات مهم در تجارت الکترونیک، کنترل اطلاعات مربوط به کالای عرضه شده می‌باشد که در دنیای تجارت در این مورد، صادرکننده و مصرف‌کننده مورد حمایت قرار می‌گیرند. فناوری باعث شده ابزار دقیق‌تری برای ارسال، ذخیره، دریافت و عملکرد ایجاد شود که در قراردادهای حقوقی و بازرگانی استفاده شود. حمایت از امضای دیجیتالی در این نوع از تجارت، به این معناست که بیانگر رضایت طرفین برای

انعقاد یک قرارداد است که برخلاف گذشته، روی کاغذ انجام می‌شد و حال از طریق امضای خاص انجام می‌شود، به مانند خرید الکترونیکی. در ماده ۶ قانون تجارت الکترونیکی در مورد ارزش اثباتی داده‌پیام اشاره شده و آن را در حکم نوشته دانسته است. با این اوصاف آن را به‌عنوان دلیل مستقل در کنار ادله دیگر به حساب آورده است. تحقیق حاضر مطابق مرسوم در تحقیق‌های علوم انسانی و به‌شیوه کتابخانه‌ای بوده و با توجه به بررسی سوابق تحقیق و نظر صاحب‌نظران این عرصه تهیه و تدوین شده است. همچنین سعی بر آن شده است تا با مطالعه منابع موجود و با استفاده از آثار اندیشمندان در این حوزه و مذاقه در قوانین موضوعه مربوطه به فحص و بررسی پرداخته شود.

با توجه به گسترش روزافزون استفاده از فضای مجازی و یافت شدن شیوه‌های نوین ارائه آثار و اسناد و ... از طریق فضای مجازی و با استفاده از اینترنت صورت می‌پذیرد تا آنجا که طرح دعوا، ارسال اظهارنامه و سایر امور مربوط به پرونده‌های دادگستری از طریق درگاه قوه قضائیه انجام می‌شود. بدین سبب بر آن شدیم تا در این تحقیق به چگونگی استفاده از این راهکار نوین بشری در اعتباربخشی به اسناد قابل ارائه در دعاوی خانوادگی در بستر الکترونیک بپردازیم. بر همین اساس به دنبال پاسخ‌گویی به سؤال‌های زیر می‌باشیم: ۱- جایگاه اسناد الکترونیک در دعاوی خانواده کدام است؟ ۲- چه اسناد و دلایل الکترونیک در دعاوی خانواده کاربرد دارد؟ همچنین فرضیه‌ها پژوهش بیان می‌دارد که با ظهور رایانه و قرار گرفتن در جای‌جای زندگی بشر و انجام کلیه امور اداری و حتی قضایی در بستر الکترونیک، دعاوی خانوادگی نیز از این موضوع مستثنی نشده و همچون سایر دعاوی از اسناد و ادله الکترونیک بهره برده و اکنون در طرح دعاوی و دفاع از سند و دلیل الکترونیک در این‌گونه دعاوی نیز استفاده می‌شود.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که در قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ در مواد ۱۲ الی ۱۶ به این مهم پرداخته شده است. در ماده ۱۲ این قانون آمده است: «اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به‌صورت داده‌پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان براساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی (داده‌پیام) را صرفاً به دلیل شکل و

قالب آن را رد کرد؛ بنابراین دلایل و اسناد الکترونیک به صورت داده‌پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان براساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی «داده‌پیام» را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن را رد کرد؛ بنابراین دلایل و اسناد الکترونیک به صورت داده‌پیام دارای ارزش اثباتی پذیرفته شد. همچنین در ماده ۱۵ آمده است که نسبت به «داده پیام» مطمئن، سوابق الکترونیکی مطمئن و امضای الکترونیکی مطمئن انکار و تردید مسموع نیست و تنها می‌توان ادعای جعلیت به «داده‌پیام» مذکور وارد و یا ثابت نمود که «داده‌پیام» مزبور به جهتی از جهات قانونی از اعتبار افتاده است. ماده ۱۶ نیز داده‌پیامی که توسط شخص ثالث مطابق با شرایط ماده ۱۱ این قانون ثبت و نگهداری می‌شود را مقرون به صحت دانسته است.

۱- سند الکترونیک

در قانون مدنی سند به نوشته‌ای گفته می‌شود که در مقام اثبات دعوا یا دفاع از خود قابل استناد باشد. تعریف قدیمی که از سند موجود است این است که سند به صورت مادی و قابل لمس باشد، اما استفاده از وسایل الکترونیکی و فناوری‌های جدید باعث شد تا در بسیاری از کشورها بحث مربوط به سند الکترونیکی و اعتبار آن از جنبه‌های حقوقی مورد بحث قرار بگیرد و در این زمینه مقررات تازه‌ای تصویب شد. در قانون ایران، قانونی با عنوان تجارت الکترونیکی در سال ۱۳۸۲ به آن اشاره کرد که بر اساس بند الف و ب ماده ۲ این قانون، سند الکترونیکی این‌گونه تعریف شده است: «داده‌پیام» هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری یا فناوری‌های جدید اطلاعات، تولید، فرستاده، دریافت و ذخیره یا پردازش می‌شود. داده‌پیام به وسیله اصل‌ساز، تولید یا فرستاده می‌شود تا مخاطب آن را دریافت نماید. تولیدکننده و فرستنده داده‌پیام آن را با امضای الکترونیکی امضا می‌کند. سند الکترونیک سندی است که توسط تراشه‌های الکترونیکی ایجاد می‌شوند. مجموعه‌ای از اطلاعات هستند که روی یک وسیله جانبی مثل دیسکت ذخیره می‌شوند.

اسناد دیجیتال ممکن است از طریق رایانه ایجاد شده باشند یا به صورت دیجیتال

درآمده باشند. این نوع اسناد قابلیت‌های فراوانی در جستجو دارند. همچنین بازیابی، چاپ و ذخیره‌سازی اطلاعات را به صورت شکلی صحیح و سریع انجام می‌دهند و همواره قابلیت به‌روزرسانی دارند (جاوینیا، ۱۳۸۱).

مواردی که دسترسی آسان را برای استفاده از سند الکترونیک فراهم می‌آورند شامل انواع رایانه، دیسکت، تلفن همراه، منشی تلفنی، شماره‌یاب تلفن، ضبط صوت، نرم‌افزارهای مربوط، پیجرهای تلفن، پست الکترونیکی، نوارهای کاست رایانه، لوح‌های فشرده، رم‌رایانه‌ها، تاریخچه اینترنتی، پیام‌های الکترونیکی و غیره که با استفاده از آنها می‌توان از حقی دفاع کرد یا دعوی مطرح کرد که به صورت سند یا نوشته، فیلم، صوت و غیره یا به صورت الکترونیک به دادگاه ارائه می‌شود. قضات در مواجهه با ادله الکترونیک سختگیری بیشتری از خود نشان داده و این کار طرفین را سخت‌تر می‌کند؛ زیرا باید قضات را به اقناع کامل برسانند، در غیر این صورت قاضی با استناد به دلیلی که قانع نشده باشد رأی صادر نمی‌کند و اگر با توجه به اسناد الکترونیکی رأی صادر کند، کمی کار سخت‌تر می‌شود (جاوینیا، ۱۳۸۱).

آنچه مطرح می‌شود این است که بهتر است قضات در خصوص این اسناد جانب احتیاط را رعایت کرده و بی‌دقت عمل نکنند؛ زیرا در این فضا امکان دستکاری، تغییر، نسخه‌برداری و حذف اطلاعات به راحتی وجود دارد. ادله الکترونیک در مقام دعوی یا دفاع قابل ارزش اثباتی است و ارزش اثباتی آن با سایر ادله اثبات دعوی مانند اقرار، اسناد کتبی، شهادت و ... برابری می‌کند. قضات برای اطمینان از جعلی بودن ادله سنتی به سراغ نسخه اصلی آن می‌روند و آن را با اصل تطبیق می‌دهند و از این طریق اطمینان بیشتری در دسترسی به این دلایل ایجاد می‌شود، اما در این سند الکترونیکی، نسخه اصلی وجود ندارد و همین موضوع امکان دستکاری و عدم اطمینان به آن را بیشتر کرده است. در برخورد با این ادله، بهتر این است که قبل از هر چیز اصالت آن دلایل احراز شود. قابل دستکاری بودن اسناد و ادله الکترونیکی، دادگاه‌ها را وادار می‌کند تا بیشتر از ادله سنتی برای تشخیص احراز اصالت ادله و اسناد الکترونیکی توجه نشان دهند. در صورتی که اصالت این اسناد مورد انکار و تردید قرار گیرد یا نسبت آن ادعای جعل شده باشد، دادگاه باید اصالت آن را احراز

کند تا مستند حکم قرار بگیرد (جاوینیا، ۱۳۸۱).

۲- ادله الکترونیک

در دادگاه‌ها با توجه به نوع دعوا (حقوقی یا کیفری) مدعی (براساس دلایلی که مدنظر دارد) دعوای خود را مطرح می‌کند و خوانده نیز با دلایلی از خود دفاع می‌کند. در دعوای کیفری نیز شاکی یا استناد به دلایل اثبات‌کننده جرم، طرح شکایت می‌کند و متهم نیز برای دفاع از خود دلایلی به دادگاه ارائه می‌نماید. با توجه به تعاریفی که از دلیل در قانون به آن اشاره شده است، در حال حاضر با وجود ابزارهای جدید اطلاعاتی و ارتباطی دلایلی با ماهیتی الکترونیکی وجود دارند که برخلاف برخی از ادله‌های قدیمی که کاغذی و عینی هستند، به آسانی قابل دستیابی نمی‌باشند (زرکلام، ۱۳۸۲).

۳- اعتبار ادله سنتی در مقایسه با ادله الکترونیک

در خصوص اعتبار ادله الکترونیکی نسبت به ادله سنتی این مسئله قابل طرح است که قانون‌گذار در قانون تجارت الکترونیکی، داده‌پیام‌ها و امضای الکترونیکی را با ادله سنتی دارای ارزش اثباتی یکسان می‌داند. ممکن است این سؤال مطرح شود که اگر ضمن یک دادرسی طرفین دعوا، یکی ادله سنتی ارائه دهد و دیگری ادله الکترونیکی، در این صورت قاضی کدام‌یک را ملاک رسیدگی قرار می‌دهد؟ قضات معمولاً در رویارویی دلیل سنتی مثل سند رسمی با ادله الکترونیکی سختگیری بیشتری از خود نشان می‌دهند و تا زمانی که نسبت به این ادله قانع نشوند، نمی‌توانند به استناد آنها رأی صادر کنند؛ به‌عنوان مثال، اگر دلیل یک سند رسمی کاغذی در مقابل یک ادله الکترونیک در قالب یک داده‌پیام ساده باشد، آنچه مسلم است مقدم بودن ادله سنتی است، مگر اینکه بی‌اعتباری دلیل کاغذی اثبات شود، ولی بهتر است ادله الکترونیک نیز همانند ادله سنتی برخورد شود و دارای اعتبار یکسان باشد (زرکلام، ۱۳۸۲).

۴- انواع ادله الکترونیک

۱- امضای الکترونیک؛

۲- اسناد الکترونیک؛

۳- قراردادهای الکترونیک؛

۴- صوت و فیلم و عکس الکترونیکی (که حاکی از تصویرهای مجرمانه است)؛

۵- پیامک، چندرسانه‌ای بلوتوثی.

ادله الکترونیکی داده‌پیمایی است که برای اثبات یا دفاع از دعوا به آن استناد می‌شود و هر نمادی است از واقعه و یا اطلاعات و مفهوم که با وسایل الکترونیکی، نوری و فناوری‌های جدید اطلاعات، تولید، ارسال، دریافت و ذخیره می‌شود. به‌طور ساده آنچه قابل بیان است به اسناد و مدارک موجود در دنیای مجازی، ادله الکترونیکی گفته می‌شود و ادله الکترونیکی فقط به رایانه حتم نمی‌شود و همه اطلاعات قابل کسب از دستگاه‌های الکترونیکی از جمله تلفن همراه، دورنگار و غیره را نیز شامل می‌شود. ادله الکترونیکی به‌دلیل دسترسی آسان و قابلیت جابه‌جایی شامل تلفن همراه یا دوربین یا رایانه‌های شخصی و دوربین مداربسته نیز می‌شود.

۴-۱- آیا امکان حذف ادله الکترونیک وجود دارد؟

ادله الکترونیک معمولاً از بین نمی‌روند و در صورت پاک شدن، امکان بازیابی آن وجود دارد. داده‌پیمایها به‌آسانی قابل تکثیر هستند و هنگامی که ایجاد می‌شوند در مکان‌های بسیار از جمله پوشه‌های ثبت وقایع و سربرگ اسناد، قابل ذخیره شدن می‌باشند، به‌همین‌خاطر حذف همه آنها دشوار است.

۴-۲- سیر تحول ادله الکترونیک در قوانین از گذشته تا به امروز

آنچه در این مورد مطرح است این است که امروزه به دلیل ازدیاد پرونده‌های جرایم رایانه‌ای در مقایسه با گذشته، قانون‌گذار سعی در حل این مشکلات از طریق فضای سایبری داشته و با تصویب قانون جرایم رایانه‌ای و تجارت الکترونیک، به بررسی و نحوه جمع‌آوری ادله الکترونیک پرداخته است که مورد حمایت قرار گرفته است. امروزه قضات

اهتمام بیشتری در بروزرسانی اطلاعات خود از این فضا را دارند (زرکلام، ۱۳۸۲).

۵- اعتبار ادله الکترونیک

در قانون تجارت الکترونیک، قانون‌گذار دلیل الکترونیک را دارای اعتبار و قابل استناد می‌داند که نشان‌دهنده اعتبار این ادله نسبت به ادله سنتی است و آن را معادل نوشته و امضای سنتی می‌داند و از طرفی مطابق این قانون، اسناد و ادله اثبات دعوی می‌توانند به صورت داده‌پیام باشند و نمی‌توان به دلیل شکل این ادله آن‌ها را رد نمود و اصل صحت در مورد اسناد الکترونیکی نیز اجرا می‌شود. قانون‌گذار در موادی از قانون تجارت الکترونیک، ارزش اثباتی امضای الکترونیک و داده‌پیام را دقیقاً تعیین کرده و آن را در اختیار قاضی گذاشته است (کی‌نیا، ۱۳۸۸). آنچه در پایان قابل ذکر است، از نظر قانون‌گذار ادله الکترونیکی دارای اعتبار است، ولی امروزه قضات تنها به‌عنوان یک اماره در کنار ادله دیگر، ممکن است سبب علم قاضی شود و یا این امکان وجود دارد بدون ادله دیگر برای قاضی، ایجاد ظن قوی کند و بر مبنای علم خود رأی صادر نماید. ادله الکترونیکی شامل حالت‌های مختلف می‌شود که از جمله آن می‌توان به پایگاه‌های داده، سیستم‌های عامل، برنامه‌های رایانه‌ای، مدل‌های ایجاد شده توسط رایانه، پیام‌ها و سوابق الکترونیکی و صوتی و هر نوع اطلاعات دستوره‌های ذخیره شده در حافظه رایانه اشاره کرد. ادله کاغذی که ساده‌ترین راه برای طرح دعوا یا دفاع از حق بود به مرور زمان دستخوش تحولات زیادی شد و با دیجیتالی شدن ابزارها، امروزه شاهد ادله جدیدی تحت عنوان ادله الکترونیکی هستیم که بارزترین تفاوت این دو ادله را می‌توان به روش دستیابی به آنها اشاره کرد که ادله الکترونیکی، توسط واسط‌های الکترونیکی ذخیره می‌شود و دسترسی آسانتری دارد. امنیت ادله الکترونیکی به این صورت است که هر شخص با ورود به رایانه به ادله الکترونیکی دسترسی پیدا کند در صورتی که مدرک کاغذی نیازمند جستجو در تمامی پرونده‌های بایگانی می‌باشد (نوری و نجوانی، ۱۳۹۰). باتوجه به اینکه ادله الکترونیکی جزء ابزارهای جدید بشری است با این تفسیر ملاک قابل اعتماد بودن آن را باید در میان عرف جستجو کرد. درخصوص اعتبار و اصالت ادله

الکترونیکی ماده ۵۰ قانون جرایم رایانه‌ای آورده است: «چنانچه داده‌های رایانه‌ای توسط سامانه رایانه‌ای یا مخابراتی مربوطه به‌نحوی درست عمل کند که به صحت و تمامیت و انکارناپذیری داده‌ها خدشه وارد نشود، قابل استناد خواهد بود. برای تفسیر این ماده از ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیک نیز می‌توان استفاده کرد، چراکه در این ماده نیز، محاکم یا اداره‌های دولتی از رد کردن ارزش اثباتی داده‌پیام صرفاً به‌دلیل شکل و قالب آن منع شده‌اند، اما با توجه به شکل و قالب داده‌پیام، بهتر است ارزش اثباتی آن را منوط به رعایت قیدوشرط‌هایی نمود. باید به این موضوع اشاره کرد تا زمانی طرف مقابل نسبت به اعتبار دلیل الکترونیکی ایرادی وارد نکرده و ظاهرش نشان ندهد که مخدوش است، دادگاه نمی‌تواند آن را فاقد اعتبار اعلام کند (عبداللهی، ۱۳۸۷).

۶- دلیل اثباتی^۱

یکی از وسایل اثبات حق در نظام دادرسی، دلیل است که مدعی یا شاکی با اثبات ادله خود سعی در اقناع قاضی می‌کند و اگر نتواند حقانیت خود را در دادگاه ثابت کند، مانند آن است که حقی ندارد و دادگاه او را محکوم به بی‌حقی می‌نماید. زمانی که حقی در دادگاه مطرح شود و نیاز به اثبات داشته باشد، دلیل و ارزش اثباتی بروز می‌نماید و تا زمانی که حقی در دادگاه مطرح نشود، اصولاً نیازی به دلیل اثباتی و اثبات آن نیست. دلیلی قابل اثبات است که از نظر قانونی پذیرفتنی و قابل قبول باشد و به رسمیت شناخته شده و قانون اثبات آن را ممنوع نکرده باشد؛ به‌عنوان مثال، اگر قراردادی سبب نامشروع داشته باشد، به‌همین دلیل دادگاه وارد بحث اثبات عملیات نامشروع نمی‌شود؛ زیرا اگر وارد شود و آن را احراز کند از نظر حقوقی مسئولیتی برای بازنده دعوی نخواهد داشت. اعتبار و توان اثباتی اسناد الکترونیکی به‌عنوان سند در دادگاه در ماده ۱۲ الی ۱۶ قانون تجارت الکترونیکی بررسی شده است. در ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیکی، توان اثباتی و اعتبار آن اشاره شده است: «اسناد و ادله اثبات دعوا ممکن است به‌صورت داده‌پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی

1. Probative evidence

داده‌پیام را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد» (زرکلام، ۱۳۸۲). از آنجاکه ابزارهای مورد استفاده در تولید و پردازش دلیل الکترونیک متفاوتند، میزان اعتبار و ارزش اثباتی آن هم متفاوت است. در دلیل الکترونیکی از نوع عادی، چنانچه از یک سیستم اطلاعاتی غیرمطمئن در تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش استفاده شود، امضای الکترونیک غیرمطمئن دارد. با این احتساب نمی‌توان از انتساب سند به صادرکننده، هویت او یا تمامیت سند اطمینان حاصل کرد. در دلیل الکترونیکی از نوع مطمئن، علاوه بر اینکه دارای امضای الکترونیکی مطمئن است، از یک سیستم اطلاعاتی مطمئن جهت تولید، ذخیره یا پردازش استفاده شده است. سطح ایمنی سند، تضمین‌کننده هویت صادرکننده یا تمامیت آن می‌باشد. از مزایای این سند غیرقابل انکار بودن، غیرقابل تردید و غیرقابل جعل بودن است.^۱ قانون تجارت الکترونیک در مواد متعدد به اعتبار ادله الکترونیکی اشاره کرده است. با وجود شباهتی که بین سند الکترونیکی با داده‌پیام وجود دارد و افراط مقنن در مورد اثبات آن، باعث شده که در عمل نتوانیم با استناد به قانون تجارت الکترونیکی به ارزش اثباتی سند الکترونیک پی ببریم. با وجود ابهام‌ها و تعارض‌های در متن تفسیر مواد قانون تجارت الکترونیک، به‌ناچار باید ارزش اثباتی سند الکترونیک را با مراجعه به مواد قانون مدنی تعیین کرد (سپاهی، ۱۳۹۳). در ماده ۱۳ قانون تجارت الکترونیکی در مورد ارزش اثباتی سند داده‌پیام، به‌طور کلی ارزش اثباتی داده‌پیام با توجه به عوامل مطمئنانه از جمله تناسب روش‌های ایمنی به‌کار گرفته شده به منظور داده‌پیام تعیین می‌شود. از تفسیر ماده ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ این برداشت می‌شود که از حیث ارزش اثباتی، داده‌پیام نسبی است. در نتیجه به‌عنوان مثال، می‌دانیم که جنسیت جنین امروزه از طریق آزمایش خون به‌طور دقیق قابل تعیین است. یا نفی ولد از طریق آزمایش DNA قابل تسری به بعد از ۲ ماهگی نوزاد خواهد بود، حال آنکه این‌گونه آزمایش‌های پیشرفته در هیچ‌یک از ادله تعیین‌شده توسط قانون‌گذار نمی‌گنجد.

در سیستم اطلاعاتی مطمئن، دسترسی به اطلاعات به‌طور سریع وجود دارد و به‌گونه‌ای سازماندهی می‌شود که جلوگیری از هرگونه نفوذ و سوءاستفاده، تمامیت و

1. Probative evidence

محرمانگی اطلاعات را تضمین کند. تجارت الکترونیک با توجه به اوضاع و احوال مبادله داده‌پیام در موارد مشابه، در دسترس بودن گزینه‌های پیشنهادی و رد آن گزینه‌ها از جانب هریک از طرفین و گزینه‌های پیشنهادی عرف و روش‌های معمول و مورد استفاده در این نوع مبادلات، ارزیابی می‌شود. در مورد ارزش اثباتی دلیل الکترونیک عادی از جمع مواد ۶ و ۷ تجارت الکترونیک، داده‌پیام و امضای الکترونیک را معادل نوشته و امضای سنتی می‌دانند و در ماده ۱۲ نیز اشاره شده که اسناد و ادله اثبات دعوا می‌توانند به صورت داده‌پیام باشند و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان ارزش اثباتی داده‌پیام را به دلیل شکل و قالب آن رد کرد. ارکان سند عادی در مورد این اسناد، محقق است، این اسناد از اعتبار اسناد عادی سنتی برخوردارند به این صورت که تا زمانی که اصالت آن توسط طرف دعوا تکذیب نشده است، به حکم اصل صحت، این اسناد صحیح هستند. ارزش اثباتی دلیل مطمئن در مواد ۱۴ و ۱۵ قانون تجارت الکترونیک آمده است که این دلیل همانند سند رسمی، غیرقابل انکار و تردید است. نسبت به این سند فقط می‌توان ادعای جعل کرد یا ثابت کرد از اعتبار افتاده است. این اسناد در حکم اسناد معتبر و قابل استناد در مراجع حقوقی و قضایی است (کاتوزیان، ۱۳۸۴).

۷- روگرفت (اسکرین‌شات)^۱

افزایش روزافزون فناوری در زندگی افراد و شکل‌گیری مراوده‌های فراوان در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، این روزها استناد کردن به گفتگوهایی که در قالب فضای مجازی صورت می‌گیرد از لحاظ قانونی و حقوقی هم می‌توان به آنها استناد کرد. در سال‌های اخیر استناد به روگرفت بسیار معمول شده است و در جهت اثبات ادعایی به طرف مقابل و در خارج از دادگاه‌ها استفاده می‌شود. امروزه استناد به روگرفت در محاکم بسیار شایع و به عنوان یکی از ادله اثبات دعوا در قانون تجارت الکترونیک پذیرفته شده است.

روگرفت به تصویربرداری از پیام‌ها و گفته‌های اشخاص در فضای مجازی گفته

1. screen shot

می‌شود. اغلب افراد، معامله، گفتگوهای کاری و صحبت‌های مهمی از این طریق فی‌مابین خود انجام می‌دهند و در صورت ایجاد اختلاف استناد به روگرفت می‌تواند به‌عنوان ابزار دفاعی استفاده شود. امروزه با استفاده روزافزون از فضای مجازی در همه مشاغل، استناد به قانونی در باب روگرفت و ادله الکترونیکی در فضای مجازی به‌شدت احساس می‌شد، به‌همین جهت در قانون تجارت الکترونیک این موضوع‌ها مورد توجه و بررسی قرار گرفت (جاویدنیا، ۱۳۸۸).

قانون تجارت الکترونیک در فصل دوم، اسناد ادله اثبات دعوا در جرایم اینترنتی را چنین تعریف کرده است: «اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به‌صورت داده‌پیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی، نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی داده‌پیام را به دلیل شکل و قالب آن رد کرد».

با توجه به پیشرفت جایگاه ادله الکترونیکی و نیاز شدید محاکم به چنین ادله‌ای همچون بسیاری از ادله اثبات دعوا، استناد به روگرفت نیز اصول خاص خود را دارد و در پذیرش آن نباید جای تردیدی باقی گذاشت و به‌عنوان مدرک قابل اثبات‌کننده دعوا، می‌توان به آن استناد کرد. همچنین قابل ذکر است که از طریق روگرفت می‌توان نسبت به جرمی شکایت کرد و حتی می‌توان آن جرم را ثابت و مجرم را مجازات نمود؛ به‌عنوان مثال، می‌توان به جرم تهدید اشاره کرد که گاهی از طریق فضای مجازی صورت می‌گیرد مانند تهدید به مرگ، تهدید به افشاء راز و آبروریزی ... در این مواقع فرد مخاطب از پیام‌های توهین‌آمیز روگرفت می‌گیرد و نسبت به آن در دادگاه شکایت می‌کند که در این مورد روگرفت جزء ادله اثبات دعوی محسوب می‌شود و امکان استناد به آن وجود دارد. در بسیاری از موارد این امکان وجود دارد که افراد در عصبانیت الفاظ رکیک و فحاشی و توهین‌هایی در قالب پیام ارسال می‌کنند که سبب بروز مشکلات زیادی شده و تحت عنوان شکایت کیفری مطرح می‌شود که با استناد به روگرفت، دعوای خود را مطرح می‌نماید. قانون‌گذار در ماده ۶۵۵ آیین دادرسی کیفری، سعی بر سوق دادن سیستم دادرسی به سمت دادرسی الکترونیکی داشته است. در این ماده بیان داشته است: «در این مورد به موجب قوانین آیین دادرسی و سایر قوانین و مقررات موضوعه، اعم از

حقوقی و کیفری، چنانچه سند، مدرک، نوشته، برگه اجرائیه، اوراق رأی، امضا، اثر انگشت، ابلاغ اوراق قضایی، نشانی و مانند آن لازم باشد، صورت الکترونیکی یا محتوای الکترونیکی آن، حسب مورد با رعایت سازوکارهای امنیتی مذکور در مواد این قانون و تبصره‌های آن کافی و معتبر است».

امروزه شاهد طرح دعوای واهی در محاکم دادگستری هستیم که معمولاً هدف از طرح آن، اطلاع دادرسی و دورشدن از رسیدگی به دعوی اصلی است که این امر در مواقع استناد به روگرفت نیز مطرح می‌شود. این اتفاق ممکن است در طرح دعوا از طریق روگرفت نیز رخ دهد که افراد با وسایل و ابزار نوین، اقدام به تهیه پیامک‌هایی با محتوای مجرمانه (صنایعی، ۱۳۸۱) در قالب روگرفت می‌نمایند و ادله جعلی را به‌عنوان ادله الکترونیک ارائه داده و تقاضای مجازات برای دیگری را می‌نمایند که در این مواقع، خواننده نسبت به این موضوع ادعای جعل مطرح می‌نماید. با ارجاع به کارشناسی، این موضوع اثبات می‌گردد که برای استنادکننده، مجازات جعل و استفاده از سند مجعول مقرر می‌گردد (کی‌نیا، ۱۳۸۱).

لازم به‌ذکر است که اگر اتهام‌هایی در فضای مجازی به دیگری وارد شود و مخاطب از این پیام روگرفت بگیرد و در محکمه به آن استناد کند، اما طرف مقابل کاربری خود را کلاً حذف نماید یا اینکه پس از ارسال پیام‌های توهین‌آمیز، آن‌ها را حذف نماید، در این مواقع از طریق پلیس فتا امکان ردیابی آی‌دی مورد نظر پس از طرح شکایت وجود دارد.

۸- دعاوی خانواده

خانواده اولین نهاد اجتماعی است که معمولاً از یک زن و مرد که علقه زوجیت بین آنها ایجاد شده است و به طرق قانونی به نکاح دائم یا موقت درآمده‌اند و با تشکیل خانواده صاحب فرزند یا فرزندان شده یا می‌شوند و بدین ترتیب گستردگی خانواده به‌وجود می‌آید. برخی خانواده را به دو معنی عام و خاص تقسیم کرده‌اند. خانواده در معنی عام که شامل گروهی است مرکب از شخص و خویشان نسبی و همسر او که از یکدیگر ارث می‌برند. خانواده به معنی خاص، عبارت از زن و شوهر و فرزندان تحت سرپرستی آن‌ها

که معمولاً باهم زندگی می‌کنند و تحت ریاست شوهر و پدر هستند (صفایی و قاسم‌زاده، ۱۳۸۶) و همچنین ممکن است خانواده بین مادر و فرزندان در صورت فوت پدر یا بالعکس باشد (امامی، ۱۳۸۲).

در هر حال و با عقد نکاح رابطه زوجیت آغاز می‌شود که آثار و شرایط خود را به دنبال دارد. از جمله تعهدهایی که بر ذمه زوج از باب نفقه و اداره و سرپرستی خانواده قرار می‌گیرد تا مسئولیت پرداخت نفقه و مهریه زوج از بدو ازدواج و همچنین صیانت از زوج و فرزندان ناشی از این نکاح که نفقه آنان نیز برعهده زوج و پدر خانواده می‌باشد و حتی ایفای به تعهدهای توافق شده در سند نکاحیه که زوج حین عقد نکاح آنها را پذیرفته و باید خویش را بدان ملزم بداند (بجنوری، ۱۳۹۰). در زمینه دعاوی خانوادگی، مقررات ویژه‌ای در قانون حمایت خانواده آمده است (کریمی، ۱۳۸۶).

منظور از دعاوی خانوادگی دعاوی مربوط به کانون خانواده می‌شود، به این صورت که هرگونه دعوایی که مربوط به عضوی از کانون یک خانواده باشد را می‌توان نوعی از دعاوی خانوادگی محسوب کرد. با این اوصاف، ذهن کمتر کسی با شنیدن دعاوی خانوادگی به سمت طرح دعوا در بین دیگر اعضای خانواده منعطف شده و آنچه مطرح شده را شامل دعوی بین زن و شوهر می‌داند. باید اشاره کرد که دعاوی دیگری با عنوان دعاوی عمومی خانوادگی نیز وجود دارد که قابلیت طرح در محاکم دادگستری را دارا می‌باشد؛ از جمله ارث، نفقه، دعاوی سایبری و

طرح دعاوی خانوادگی در محاکم اصولاً دارای تشریفات خاص است از جمله آنها: تقدیم دادخواست، فاصله بین ابلاغ اظهاریه تشریفات و دادرسی ... (بهری و برزگر، ۱۳۹۲، ص ۱۰۶). دعاوی خانوادگی با دیگر دعاوی متفاوت است؛ زیرا مسائل خانواده ایجاب می‌کند که به آنها با سرعت و دقت بیشتری رسیدگی شود (صدرزاده افشار، ۱۳۹۸، ص ۸۱). توافق زوجین در مورد مهریه، حضانت فرزند یا فرزندان، سایر امور مالی از جمله نفقه و همچنین توافق بر طلاق و شرایط آن، چنانچه مطابق با مواد قانون تجارت الکترونیک ثبت و برای دادگاه ارسال گردد، مورد وثوق بوده و امکان انکار این اسناد وجود ندارد مگر بر جعلیت آنها ادعا شود که قابل بررسی‌های قانونی و قضایی می‌باشد.

ارائه اسناد اثباتی در دعاوی خانوادگی مانند سند نکاحیه که اکنون از طریق درگاه قوه قضائیه (خدمات الکترونیک قضایی) ارسال می‌گردد.

نتیجه‌گیری

امروزه با توجه به پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و استفاده از ابزارهای جدید، شاهد ایجاد دلیل جدید، با ماهیتی متفاوت به نام دلیل الکترونیک هستیم. آنچه قابل ذکر است این است که اطلاق اسناد الکترونیکی به همه ادله الکترونیکی شاید صحیح به نظر نرسد، هرچند که طبق ماده ۱۲ تجارت الکترونیک، داده‌پیام شکل و صورت ادله اثبات دعوا می‌باشد ولی در بررسی داده‌پیام‌های الکترونیکی با داده‌پیام‌هایی برخورد می‌کنیم که با تعریف ادله در ماده ۱۲۵۷ ق.م.مخوانی نداشته‌اند. با این تفاسیر، بهتر است که قائل به عدم حصر ادله اثبات دعوا در موارد ماده ۱۲۵۷ ق.م. شویم، اگرچه ادله الکترونیک در قانون تجارت الکترونیک دارای اعتبار است ولی در محاکم تنها به‌عنوان یک اماره ممکن است در کنار ادله دیگر موجب علم قاضی شود و یا بدون ادله دیگر برای قاضی ایجاد ظن قوی کند و بر همین مبنا رأی صادر نماید. ارزش اثباتی این ادله توسط قانون تجارت الکترونیک در کنار ادله سنتی سنجیده شده و با توجه به سطح ایمنی فناوری تعیین شده است.

با وجود ارزش اثباتی بالا برای ادله الکترونیک، ادله مذکور غیرقابل انکار و تردید هستند. بر اساس قانون جدید، برای رسیدگی مناسب‌تر به دعاوی پیشتر گفته‌شده، قوه قضائیه بهتر است به تشکیل دادگاه‌های اختصاصی، تحت عنوان دادگاه الکترونیکی بپردازد.

در خصوص اصالت سند، قانون‌گذار، وجود آن را جهت تشخیص جعلی یا اصلی بودن سند لازم می‌داند. می‌توان با استفاده از شیوه‌هایی مثل امضای دیجیتال، تمامیت سند را به‌عنوان ادله الکترونیکی تأمین کرد، اما اثبات تمامیت سند، الزام به ارائه اصل سند می‌باشد. با توجه به مواردی که در ماده ۸ قانون تجارت الکترونیک آمده، سند الکترونیک در صورت برخورداری از این شرایط، اصل محسوب می‌شود. در ادله الکترونیکی امکان اظهار انکار و تردید که در مورد ادله سنتی بود در این دلایل تغییر کرده و با توجه به ماهیت غیرمادی این ادله؛ مدعی اصالت سند برای اثبات اطمینان دلیل

و صحت آن، باید از شیوه‌های فنی متناسب با این ادله استفاده کند. اعتبارسنجی سند‌های الکترونیک با مواردی مثل ثبات‌پذیری، دوام و قابلیت انتساب آنها با توجه به مقررات وضع شده مورد آزمایش قرار می‌گیرد. تناسب داشتن مفاد سند الکترونیک با شیوه ایمنی به‌کار گرفته‌شده در تولید آنها اگرچه به‌عنوان اصل در قوانین مورد پذیرش نیست، اما طبق مواردی که در بالا به آن اشاره شد، می‌تواند به‌عنوان اماره و در اختیار قاضی شناخته شود. با وجود تصریح قوانین به اعتبار نسخه الکترونیک به‌جای کاغذی، در عمل تجار تمایل به خطر کردن برای جابه‌جایی پول یا کالا با نسخه‌های الکترونیکی ندارند. این موارد نشان از ناتوانی سطح فناوری در پاسخ به استانداردهای دقیق حقوقی است. درخصوص جایگاه دلیل الکترونیکی در ادله اثبات دعوا، در حقوق کشورمان فاقد هرگونه حکمی است. ظهور فناوری دیجیتال در کنار حقوق خصوصی به‌خصوص قراردادهای مستلزم بررسی تحلیلی جدید می‌باشد. آنچه مسلم است نباید اصول اساسی را در تهیه و تنظیم قواعد تجارت الکترونیکی نادیده گرفت. امروزه مبادله‌های بزرگی در بستر شبکه الکترونیکی انجام می‌شود.

فهرست منابع

- امامی، سیدحسین (۱۳۸۲)، حقوق مدنی، تهران: اسلامیه.
- ابهری، حمید و برزگر، محمدرضا (۱۳۹۰)، آیین دادرسی مدنی، تهران: مجد.
- بجنوردی، سیدحسین (۱۳۹۰)، القواعد الفقهیه، قم: اسماعیلیان.
- جاویدنیا، جواد (۱۳۸۸)، جرایم تجارت الکترونیکی، تهران: خرسندی.
- زرکلام، ستار (۱۳۸۲)، امضای الکترونیکی و جایگاه آن در نظام ادله اثبات دعوا، مجله مدرس، دوره هفتم.
- سپاهی، امیر (۱۳۹۳)، حقوق اسناد، تهران: دادگستر.
- صدرزاده افشار، سیدمحسن (۱۳۹۸)، آیین دادرسی مدنی و بازرگانی، بی‌جا: بی‌نا.
- صفایی، سیدحسین و قاسم‌زاده، سیدمرتضی (۱۳۸۶)، حقوق مدنی اشخاص و محجورین، تهران: سمت.

صنایعی، علی (۱۳۸۱)، *تجارت الکترونیک در هزاره سوم*، اصفهان: جهاد دانشگاهی واحد اصفهان.

عبداللهی، محبوبه (۱۳۸۷)، *دلیل الکترونیکی در دعاوی حقوقی*، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تربیت مدرس.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۴)، *اثبات و دلیل اثبات*، تهران: میزان.

کریمی، عباس (۱۳۸۶)، *آیین دادرسی مدنی*. تهران: مجد.

کی نیا، محمد (۱۳۸۸)، *امضای الکترونیکی منطبق با حقوق فرانسه*، تهران: میزان.

معمدندژاد، کاظم (۱۳۴۳)، *حقوق مطبوعات*، تهران: مرکز تحقیقات و مطالعات رسانه‌ها.

نوری، محمدعلی و نخجوانی، رضا (۱۳۹۰)، *حقوق تجارت الکترونیک*، تهران: گنج دانش.